

Иманқұлова С.М.,
Рамазанова Ш.Ә.

**Қазақстанның болашағы –
қазақ тілінде**

Мақалада қазақ тілінің тек қолданыс құралы ғана емес, сонымен бірге қоғамның ғылыми санасын көтеретін құрал екендігі қарастырылады. Сондай-ақ қазіргі қолданыстағы қазақ тілінің жағдайы, мемлекеттік тіл ретіндегі қолданыс аясының төмендігі автордың көзқарасы арқылы талданады. Қоғам тарапынан, жеке тұлға тарапынан тілге деген қажеттілік, тілге деген қызығушылық пен сұраныс болған жағдайда ғана тілдің өрісі ашылады. Тілді үйрету тіл мамандарының құзырындағы ғана шаруа емес. Қазақ тіліне бөлінген сағатты қысқартудың еліміз үшін тиімсіз екендігі, осы мәселе уақытында шешімін таппаса, Елбасының халыққа жолдауында айтылғандай «қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез-келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналуы» екіталай екендігі баяндалады. Нормативтік-құқықтық базасы бар, ғылыми әлеуеті жеткілікті тілдің өрісін тарылтпай, оның дамуына еркіндік берілу керектігі айтылады.

Түйін сөздер: мемлекеттік тіл, қолданыс аясы, қажеттілік, қызығушылық, тіл мерейі.

Imankulova S.M.,
Ramazanova Sh.A.

**Kazakh language – the future of
Kazakhstan**

The article deals with the Kazakh language, not only as a means of communication, but also as a tool that enhances the status of scientific consciousness of society. And in this article from the perspective of the author argues the state of the Kazakh language in the current period of low and its use as a national language. Without the need and demand for the language, and it is not possible widespread use. Not analyzed the profitability of the reduction of hours of the Kazakh language in institutes of higher education. If the problems do not find its solution at the time, neither the fact that as our President said in his address to the nation «by 2025, the Kazakh language has to reach the level of consumption in all areas and the probability of its use in everyday conversation» will be very low.

Key words: national language, the scope of the need, interest, language status.

Иманқұлова С.М.,
Рамазанова Ш.Ә.

**Казахский язык – будущее
Казахстана**

В статье рассматривается казахский язык не только как средство общения, но и как инструмент, повышающий статус научного сознания общества. А также в данной статье автор рассуждает о состоянии казахского языка в современный период и небольшое его употребление как государственного языка. Так, без необходимости и спроса на язык невозможно и его широкое употребление. Анализируется невыгодность сокращения часов казахского языка в вузах. Как отметил в Послании народу Президент Казахстана, «к 2025 году казахский язык должен достигнуть уровня употребления во всех сферах».

Кроме этого, говорится о том, что не следует ограничивать коммуникативное пространство языка, который имеет нормативно-правовую базу и достаточно сильный научный потенциал.

Ключевые слова: государственный язык, сфера применения, необходимость, интерес, статус языка.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ
БОЛАШАҒЫ –
ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ**

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында қазақ тілін барлық салада белсенді пайдалана отырып дамытуға шақырды. Себебі, тіл – асыл мұра, оны көздің қарашығындай сақтап, келер ұрпаққа қалдыру үшін ата-бабамыздың «аманатына қиянат» жасамауымыз қажет. Қазіргі қолданыстағы қазақ тілінің жағдайы, мемлекеттік тілдің кең ауқымда қарым-қатынас тілінде қолдану мүмкіндігінің төмендігі көпшілікті алаңдататын көкейкесті мәселенің бірегейі болуы керек. Бұл – Жолдауда айтылғандай – өзін қадірлейтін әрбір адам дербес шешуге тиіс міндет.

Басында Ахмет Байтұрсынұлы тұрған XX ғасырдың басында өмір сүрген Қазақ зиялылары ұлттың рухани-мәдени өрлеуінде, саяси ұйысуындағы асыл қазынаның бірегейі тіл екендігін байыптай келе, қазақ тілінің саяси, қоғамдық, әлеуметтік мәртебесіне ерекше мән берді. Сөйтіп олар тілді сақтау, дамыту, қолданыс аясын кеңейту міндеттерін абыроймен атқарып кетті. Ұлт-азаттық күрес заманы қалыптастырған зиялылардың ана тілімізге арналған еңбектері, тіл жолындағы алуан күрестері – бүгінгі өзі де азат, тілі де азат күнге жеткен қазақ баласына тағылымды мұра, өміршең өсиет.

Одан кейінгі тәуелсіз ұрпақ ұлт тағдырындағы тілдің мән-маңызын терең, әрі жан-жақты түсіне алдық па, абыройын асқақтатып жатырмыз ба деген заңды сұрақ туындайды. А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының профессоры Нұрғелді Уәли: «Әлі де болса қазақ тілі өз Отанында миноритарлық тіл болып қалу қаупінен арылған жоқ. Мемлекеттік тілдің 1) басқару, 2) ақпарат, 3) ғылым-білім саласындағы үш тағаны мықтап орнықпай, қоғам алдындағы, әлеуметтік қауымдастық алдындағы абыройы көтерілмейді. Мұндай мәртебелі міндетті қазақ тілі, әлдекімдер айтқандай, әлеуеті жетпегендіктен емес, коммуникативтік өрісін тарылтып, қызмет бермегендіктен, толық атқара алмай отыр» [2, 33-б.], – деуі көп жайдан хабар береді.

Кез-келген мекеме, ұйым, кәсіпорын басшысы не билік иесі қоластындағылардан сол тілде қарым-қатынас жасауды талап етіп отыруы керек. Себебі, қазақ тілі – Ата Заңымызда «мемлекеттік тіл» деп жазылған. Оның заңнамалық күші басқа тілдер-

ге қарағанда басым. Еліміздегі барлық жиын-кешестер, мәжіліс, конференциялар қазақ тілінде өтсе, бұл Заңымызға қайшы емес. ҚР «Тіл туралы Заңының» 6-тарау 27-бабында: «Қазақстан Республикасында басқа мемлекеттер өкілдерімен өткізілетін ресми қабылдаулар мен өзге де шаралар басқа тілдерге аударылып, мемлекеттік тілде жүргізіледі», – делінген. Керісінше, елімізде тұратын 140 этнос пен 17 конфессияның өкілдері біздің татулық пен бірлік орнаған шаңырағымыздың ортақ тілі – қазақ тілін дамытудың мүмкіндіктерін қарастыруға бел шеше кірісулері қажет.

Сондай-ақ, «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына» сай 2020 жылға дейін мемлекеттік тілді меңгерген мектеп түлектерінің үлесін 100%-ға дейін, мемлекеттік тілді меңгерген ересек тұрғындардың үлесін 80%-ға дейін, мемлекеттік органдарда мемлекеттік тілдегі ісқағаздарының көлемін 100%-ға дейін ұлғайту көзделген. Оған қоса Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез-келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады. Бұл үшін қазір барлық жағдай жасалған», – деп көрсетуі мәселенің тез шешімін табу жолдарын аңғартады. Яғни, қазақ тілінің нормативтік-құқықтық базасы бар, ғылыми әлеуеті жеткілікті, оған қажетті алғышарттар да жасалған. Алайда, ол жоғарыда көрсетілгендей, шын мәнінде жүзеге асып жатқан жоқ.

Республикада тарайтын 8 мыңдай бұқаралық ақпарат құралдарының 5 мыңнан астамының 90 пайызы орыс тілінде екен. Ал ғаламтордағы қазақ контентінің күн сайын кеңейіп келе жатқандығы қуантарлық жағдай болғанымен, ресейлік «Мой мир» әлеуметтік желісін 2 млн. 818 мың, «В контакте» – 2 млн. 244 мың адам, «Одноклассники» – 811 мың адам, «Facebook» желісін 693 мың адам пайдаланады екен, оған «Уатсапты» қосыңыз. Сонда қазақстандық азаматтар қа-

зақ тілді желіні емес, басқа тілдегі электронды байланыстарды тұтына отырып, орыс тілінің сөздік қорын байытып отырады екен. Қазақ тілді сапалы сайттар мен түрлі бағыттағы, алуан мазмұндағы қазақ интернет кеңістігіне қолдау көрсетіп, қаржымен қамтамасыз ету бұл мәселенің оң шешімін табуына ықпалын тигізеді. Бұл өз кезегінде қазақ тілді Веб-сайт, портал, блог-тұғырлар, түрлі интернет форумдарды пайдаланатын жастардың санасының тез жетіліп, тілдік орта қалыптастыруына себепкер болатыны анық.

Соңғы жылдары қазақ тілін дамытуға арналған кешенді шаралар жасалып-ақ жатыр. Атап айтар болсақ, ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі Тіл комитетінің Мемлекеттік тіл порталы (www.til.gov.kz), Мемлекеттік тілді дамыту институты (www.mtdi.kz), Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігі Тіл комитетінің Ш.Шаяхметов атындағы Тілдерді дамытудың Республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы (<http://til.netau.net>), soyle.kz, bilimdiler.kz және т.б. сайттар.

Одан басқа қазақ тілді блогтар да (www.Kaztube.kz, <http://aitaber.kz>, <http://zhanaoi.kz>, <http://kerekinfo.kz>, <http://qazaqbblogger.kz>, <http://massaget.kz>) күн сайын толығып жатыр. Қазір онлайн сөздіктердің ішінде www.sozdik.kz. қазақша-ағылшынша www.lugat.kz сөздік сайты мен www.soylem.kz электронды аударма жүйесі бар.

Аталған тіл орталықтарында көптеген мультимедиялық кешендер мен оқулық, оқу құралдары шығарылып жатыр. Бірақ сол құралдардың барлығы 18 млн.-ға жуық тұрғыны бар халқымыз үшін аздық етеді, жалпы халыққа қолжетімді емес. Сондай-ақ, тілдің барлық мәселесі аталған сайттарда шешімін тауып жатыр деп айта алмаймыз. Басқа тілдермен (әрине, ол елімізде белсенді қоланысқа ие – ағылшын мен орыс тілі) салыстырғанда, қазақ тілі үшін бұл материалдар «шөлге тамған тамшыдай». Мысалы, көршіміз Ресейде орыс тілін дамытуға арналған төмендегідей сайттар бар екен:

1	best-language.ru	орыс тілінің ережелер жинағы
2	http://everydayword.ru	тұтынушыларды интернет желісіне тарту мақсатында орыс тілін сөздік қор арқылы тереңдете жетілдіріп, ой-өрісін дамытуға арналған
3	http://www.ruscorpora.ru/search-main.html	орыс тілінің ұлттық корпусы
4	http://www.grammar.ru	орыс тілінің грамматикасы
5	www.textologia.ru	мәтіндер жинағы
6	rusoved.ru	орыс тілі мамандарының сайты

7	www.rki-site.ru	орыс тілін шетел тілі ретінде үйренушілерге арналған
8	http://www.gramota.ru	барлық контенттер бар
9	dialectblog.com	диалектологияға арналған
10	http://vk.com/kursgramot, http://vk.com/azbukatube	балалардың тілін дамытуға арналған
11	http://ledyclass.ru	үй репетиторы

Ресейдің атақты сайттары:

1	vk.com	3 5 2 3
2	maps.google.ru	1 9 1 4
3	mail.ru	1 3 0 7
4	rutube.ru	1 0 7 4
5	stasmihailov.ru	9 7 1
6	foto-devushek.com	9 7 0
7	translate.google.com	9 2 3
8	www.odnoklassniki.ua	8 7 0
9	www.odnoklassniki.ru	6 3 3
10	www.wikimapia.org	5 7 8

Бұл сайтта тек орыс тілінде қарым-қатынас жасап, сол арқылы орыс тілін дамытуға үлес қосып жатқанымызды да білмей қаламыз. Оң жағындағы сан – күнделікті тұтынушылардың саны.

Ал ағылшын тілін дамытуға әлемнің көпте-

ген елдері атсалысып жатыр десек, артық айтқандық емес. Ағылшын тіліндегі тек тілді меңгертуге арналған сайттардың көптігінен көз сүрінеді. Оларды тақырыптарға бөліп көрсетуге болады.

1	<i>Сенімді ақпарат ресурстары</i>	Yahoo!, InfoSeek/UltraSmart, LookSmart, Galaxy, Alta Vista, HotBob, Open Text, WebCrawler, Excite
2	<i>Ағылшын тілін үйренуге арналған</i>	http://www.britannica.com/ , http://libfor.ru/readiuepoe.html , http://www.multikulti.ru/English/info/ , http://www.dadoda.ru , http://www.britishcouncil.org , http://www.fluent-english.ru , http://www.teenadviceonline.org , www.uk.ru , http://www.langust.ru , http://www.visitbritain.com , http://www.usaforyou.net , www.americanlife.ru , http://velikobritaniya.org .
3	<i>Тест тапсырмаларына арналған</i> http://vk.com/away.php?to=http%3A%2F%2Fwww.ruscorpora.ru%2Fsearch-main.html	http://www.homeenglish.ru , http://englishschool12.ru , http://www.efl.ru , Cambridge University English Language Examinations, Test Your English, Academia Boston – English Level Tests, English Language Proficiency Test, Test Vocubular, English tests and quizzes: practice for students of English, Online English Tests
4	<i>Тілдік деңгейді анықтауға арналған тест тапсырмалары</i>	http://www.study.ru/online/tests/english.html http://www.bkc.ru/test/ http://news.bbc.co.uk/hi/russian/learn_english/ http://www.reward.ru/placement.htm http://www.lang.ru/tests/test3.asp http://www.efl.ru/tests/ http://eng.hut.ru/test/tests.php

5	Ағылшын тіліне жаттықтыратын тест тапсырмалары мен жаттығулары http://www.textologia.ru/	http://www.study.ru/online/tests/english.html#grammar http://www.study.ru/online/tests/english.html#answer http://www.study.ru/online/tests/english.html#collection http://www.better-english.com/grammar.htm http://www-koi8.machaon.ru/quiz/quiz http://www.sentex.net/~mmcadams/spelling.html http://www.lang.ru/tests/test4.asp http://www.lang.ru/tests/test2.asp http://www.lang.ru/new_words/test1.asp
6	Ағылшын тілінен халықаралық емтиханға дайындық тест тапсырмалары IELTS (International English Testing System), TOEFL (Test of English as a Foreign Language), CPE (Certificate of Proficiency in English), CAE Certificate in Advanced English), FCE (First Certificate in English)	http://education.kulichki.net/lang/ielts.html http://www.toefl.ru/m_test.shtml http://www.wordskills.com/level/cpeform.html http://www.wordskills.com/level/caeform.html http://www.wordskills.com/level/fceform.html http://www.languages-study.com/english-tests.html
7	Онлайн-сөздіктер http://www.rki-site.ru/	http://www.lingvo.ru/ – http://www.wordreference.com/ Online dictionaries and encyclopedias http://dictionary.cambridge.org/ http://www.merriam-webster.com/ http://www.thesolutioncafe.com/public-spell-checker.html
8	Сөзді дұрыс дыбыстауға арналған онлайн-бағдарламалар http://vk.com/away.php?to=http%3A%2F%2Fwww.gramota.ru	http://www.neospeech.com/ http://www.research.att.com/~ttsweb/tts/demo.php http://www.linguatec.de/online-services/voice_reader http://text-to-speech.imtranslator.net/ http://www.uiowa.edu/~acadtech/phonetics/
9	Оқылым әрекетіне арналған тест тапсырмалары http://vk.com/away.php?to=http%3A%2F%2Fdialectblog.com	http://www.starfall.com http://www.readwritethink.org http://www.magickeys.com/books/ http://esl.us.com/LESSONS/READING/READ.HTM http://www.readingonline.org/electronic
10	Жазылым әрекетіне арналған тест тапсырмалары	http://www.english.ru/letter/letter.html ON-LINE WRITING LAB. http://owl.English.Purdue.edu/ – http://esl.about.com/od/writinglessonplans/a/l_wwshop1.htm http://www.esl-galaxy.com/writing.html
11	Тыңдалым әрекетіне арналған тест тапсырмалары	http://edhelper.com/listening.htm . RANDALL ' s ESL – Lab http://www.esl-lab.com/ English Listening Lab Online http://www.elllo.org/ Accents in English with eViews. http://www.eviews.net . http://esl.about.com/od/englishlistening/English_Listening_Skills_and_ActivitiesEffective_Listening_Practice.htm . http://www.englishenglish.com/listening_skills.htm . http://www.world-english.org/listening_exercises.htm
12	Айтылым әрекетіне арналған тест тапсырмалары	http://www.teachingenglish.org.uk/try/activities/speaking/recent http://esl.about.com/od/speakingbeginner/Pronunciation_and_Speaking_Skills_for_Beginning_Level_English_Learners.htm http://www.eslgold.com/speaking/speaking_situations.html http://iteslj.org/questions http://www.eslgo.com/resources/sa.html http://www.spokenskills.com http://www.eslflow.com/debateanddiscussionlessons.html

Өздеріңіз көріп отырғандай, ағылшын тілінде деңгейлеп, саралап оқытуға арналған жеке, сөйлеу әрекетінің: тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылым бөліктеріне арналған жеке, онлайн-сөздіктерге арналған жеке сайттары бар.

Ал қазақ тілін дамытуға, қолданыс аясын кеңейтуге арналған интернет-ресурстар жоғары-

да келтірілген мысалдармен салыстыруға тұрмайды.

«Қазақ тілі – қоғамның ғылыми санасын көтеретін құрал болуға тиіс, өйткені ғылым-білім – қоғамдық сананы көтеретін, ұлтты интеллектуалдық жақтан жетілдіретін ерекше құбылыс» [2, 35-б.]. Интеллектісі жоғары алдыңғы қатарлы ұлт болу

үшін ең алдымен ғылым мен техниканың тілін қазақыландыру керек. Тіл комитетінің бастамасымен шығып жатқан мемлекеттік тілдің ғылыми-лингвистикалық базасын құрайтын сөздіктер, ғылыми диссертациялар қоғамдық айналысқа түскенде ғана қазақ тілі – ғылым тіліне айналады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Біз қазақ тілін жаңғыртуды жүргізуге тиіспіз. Тілді заманға сай үйлестіріп, терминология мәселесінен консенсус іздеу керек. Сонымен қатар, әбден орныққан халықаралық және шет тілінен енген сөздерді қазақ тіліне аудару мәселесін біржола шешу қажет. Бұл мәселе оқшауланған қайраткерлердің ортасында шешілмеуге тиіс. Үкімет мұны реттегені жөн», – деп қоғамда дау туғызып жүрген кейбір халықаралық терминдердің аудармасын сөз етті. Ал ол терминдер ел қажетіне жарау үшін салалық сөздік түзу ісіне кәсіби мамандармен қоса тіл маманы да атсалысуы керек. Сонда ғана терминдер мен атаулар негізгі қағидаларға, қазақ тілінің жазу нормаларына сәйкес ретке келтіріледі.

Қазақ тілін үйренем деген ниет білдірушілерге үкімет тарапынан да, мамандар тарапынан да әдістемелік жағдайлар жасалып жатыр. Соңғы бес жыл ішінде 200-ден аса (мүмкін одан да көп) электронды құралдар, саны шексіз оқулықтар мен оқу құралдары жарық көрді. Тілді үйретуге арналған салалық сөздіктер, тілашарлар, мультимедиялық кешендер әзірленіп, веб-сайттар мен порталдар жұмыс істеуде. Онлайн жүйесі мен қашықтықтан оқыту кешендері жыл сайын көбейіп келеді. Сапалы сөздік, тілашарлар, нәтижеге бағытталған оқулықтар мен оқу құралдары, қазақи таным пен қазіргі заман талабының сұраныстарына жауап беретін бағдарламалар, интернет-ресурстар – қазіргі заман талабы. Оған қоса өз ісін жетік білетін, кез келген ортада қызығушылық таныта алатын, өзінің ісі арқылы қазақ тілінің беделін көтеретін әдіскер, кәсіби тіл маманы ауадай қажет. Осы уақытқа дейін олардың санын толықтыру мәселесіне көңіл аударылса, енді оның сапасын шынайы сараптауға көшкен жөн.

Оқытудың тиісті стандартын жетілдіру және үздіксіз білім беру моделін жасау арқылы әлемдік стандартқа негізделген тілді оқытудың көп деңгейлі жүйесі жүзеге асырылуда. Тілді оқытудың бұл жүйесі арқылы бастауыш сынып оқушылары А1 деңгейін, орта буын оқушылары А2 деңгейін, жоғары сынып пен орта арнаулы оқу орындарында В1 деңгейін, жоғары оқу орындары студенттері В2 деңгейін, жоғары оқу орындарынан кейінгі білім беру орындарында С1 деңгейін игеру қолға алынды. Яғни, тілді А1- А2 деңгейлері бойынша қарапайым түрде пайдалану, В1-В2 деңгейлері бойынша өз бетінше пайдалану, С1 деңгейі бойынша кәсіби біліктілікке бейімдеп пайдалану өз кезегінде тілді сабақтастыра, үздіксіз жүйелі меңгертуге негізделеді. Әрбір деңгейдің белгілі бір сипаттамасы, тұжырымдамасы бірізге түсіп, лексикалық минимумдары анықталды.

Ал көпдеңгейлі оқытуға дейін тілді жүйесіз меңгерту орын алған болатын. Соның нәтижесінен мектепте үйренген материалдар орта арнаулы, ЖОО-да қайталанып, тіл үйренушінің қызығушылығын басып тастауға дейін баратын. Қазіргі таңда бұл олқылықтың орны толды. Ендігі мәселе – сағат санында. Әр оқу орындары Білім берудің негізгі стандартын басшылыққа алса да, өз талаптарын қойып, тілге бөлінетін сағат санын мейлінше қысқартуды көздеп отырғаны байқалады. Сонымен қатар сағат санына сай тіл үйренушілерді жоғарыда аталған бірнеше деңгейлерге бөлу мәселесін де ескерусіз қалдырмау қажет.

Қорыта келгенде, тілді үйрету тіл мамандарының құзырындағы ғана шаруа емес. Қоғам тарапынан, жеке тұлға тарапынан тілге деген қажеттілік, тілге деген қызығушылық пен сұраныс болған жағдайда ғана тілдің өрісі ашылады. Қазақ тіліне бөлінген сағатты қысқартудан еліміздің алға қойған стратегиялық жоспарларын орындай алмай қалуымыз мүмкін. Кез келген елде мемлекеттік тілдің шоқтығы басқа тілдерге қарағанда биік тұрады. «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде».

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14.12.2012 жыл.
- 2 Нұргелді Уәли. Мемлекеттік тілдің бүгінгі таңдағы әлеуметтік-лингвистикалық мәселелері. Тіл және қоғам. – Алматы, 2011. №1(25). – 33-48 бб.

References

- 1 Nazarbayev N.N. «Qazaqstan – 2050: Strategiyası qalıptasqan memlekettiñ jaña sayası bağıtı» attı Qazaqstan qalqına Joldawı. 12.14.2012 Jıl.
- 2 Nurgeldi Wäli. Memlekettik tildiñ bügingi tañdağı älewmettik-lingvistikalıq мәseleleri. Til jäne qoғam. – Almatı, 2011. №1 (25). – 33-48 bb